

Az ember tragédiája a rádióban

Beszélgetés Barlay Gusztáv rendezővel

Madách születésének 1950. évfordulóján, január közepén mutatta be a magyar rádió *Az ember tragédiája* rádiófelvételét, s ezzel egyszersmind régi adósságát is törlesztette. Egészen minimális szöveg-húzással került hangszalagra a mű, s a helyenkénti rövidítést az adott szövegrész kifejezetten vizuális jellege indokolja is.

Müntha oratórium lenne, úgy kezdődik a Madách-mű rádióadása. S ezt az első benyomásunkat összehatásában a rádiófelvétel végig megőrzi.

– A rádió teljesen egysíkú valami, s így magától értetődően tisztul le benne, akárcsak az oratóriumban, a szöveg, a szöveget kísérő zene vagy zaffektus. Egyrészt tehát önkéntelenül is e műfaj felé tendál; másrészt viszont úgy érzem, én nem oratóriumot rendeztem. Én a drámát akartam megrendezni. Bár elképzelhetőnek tartom, hogy egyszer kifejezetten oratóriumnak rendezzék meg a Tragédiát - színpadon. Nyilván azért is, mert annyiféleképpen megközelítették már, de azt hiszem, oratórium még nem készült belőle. Úgy 1935 36 táján Németh Antal csinált egy Tragédia-felvételt a rádióban, s ez eredeti rádiófelvétel volt. A próbák folyamán az is felmerült, hogy talán 1943-ban is készült egy felvétel, de erről senki nem tudott közelebbit. Annyit mindenesetre sikerült ki-nyomoznom, hogy körülbelül 35 évvel ezelőtt valóban hangreprodukcióra vették a *Tragédiát*; ez azonban sajnos, nincs meg a rádió archívumában. Kiselejtezték - jegyezte meg az archívum kezelője érdeklődésemre. Később aztán, kerülő úton, tudomásomra jutott, hogy a lemezfelvétel egy példányát az Iparművészeti Múzeum portása őrzi - tudniillik ezt a hangreprodukciót boltban árulták -, s bár eladni nem akarja, szívesen elcserélné valami régi, tánczenelemezre. Meg fogom szerezni, már csak kuriózumként is.

– *Vajon a rádió adta „egysíkúságból” következnek-e, hogy az álomképek, vagy mondjuk így: az álomszínpadai események sem az elején, sem a végén nem válszatódnak el semmi-féle élesebb hatáselemmel, jelezvén, hogy ez*

másféle létezés, más jellegű valóság Ádám és Éva számára?

– Nem, ezt szándékosan kerültem el. Nem tartottam indokoltnak. Mindig az író a kiindulópontom, s a szövegből minden kiderül. Shakespeare a legjobb „rádiószerző” is ezért, hiszen pontosan elmondja az időt, a helyszínt, a szereplők nevét, mivel nem bedíszített színpadra képzelt el darabjait. Nem kívántam te-hát semmi olyasmit effektusokkal belemagyarázni a műbe, amit az író nem írt meg, ami ellentétes az író mondanivalójával. Van persze saját véleményem, s ez valahol mindig kicseng, de nem tartozom a „megmásító” rendezők közé. *Az ember tragédiájának* volt olyan rendezése, melyben valamelyik portálnál egy dublőr és egy dublöz aludtak az előadás alatt, jelezvén ezzel, hogy Ádám és Éva tulajdonképpen alszanak, s ami itt történik, azt álmodják. Szerintem eléggé kezdetleges megoldás az ilyesmi. Bízom abban, hogy felnőtt emberek hallgatják a rádiót - aki nem az, úgyis elzárja -, s úgy vélem, a szövegből elég világosan kiderül - vagyis kiderült, mert Madách úgy írta meg -, mikor bocsát álmat Lucifer az emberpárra, s mikor ébreszti fel őket. Annyi zenei effektust minden képhe, illetőleg a képeket elválasztó zenei átkötésbe belekomponált a zeneszerző Decsényi János, azért jelzi az álom folytatását. A tulajdonképpeni zenei átkötés ugyanis mindig három részből áll: az előző kor bukása, álom s a következő kor. Annak a bizonyos hárfamotívumnak tehát, mely hol burkoltan, hol kicsit direkterben jelentkezett, az a funkciója, hogy jelezze, mint mondtam, az álom folytatódását. Persze ahhoz, hogy határozottan felfigyeljen az ember erre a vissza-visszatérő motívumra, eléggé értő zenei fülre van szükség, de a hiánya sem okoz értelmi zavart.

– *Lucifert Bessenyei alakítja. Az a Bessenyei, aki nagyszerű, mély, öblös orgánumával mint az Úr hangja „jelent meg”, fenyegetett mindig színházi Tragédia-élményeinkben. Bessenyei most hízelkedő, nyájas, meleg hangjaival játszik, a halk és sima hangok, az egész hangvétel Bessenyei színészetén belül is igen izgalmas, egy kicsit elcsúszott, visszajára fordított Bessenyeiről árulkodik. Mi Lucifer szerepe abban *Az ember tragédiájában, amelyet a rádióban hallhattunk?**

– *Mi Lucifer szerepe?*

– *Igen. Mert hogy ez a majdhogynem jóságos, szelíd, gyakran jóízűen fel-felnevető Lucifer semmi esetre sem idézi meg az ördögi an-*

gyal sátánvoltának tragikumát és félelmességét, de nem is a hűvös, bölcs játékmester, aki megrendezi Ádám és Éva számára a történelmet.

– Ezekhez a Lucifer-felfogásokhoz nekem semmi közöm sincs. Hogy úgy mondjam, még Lucifer-felfogásom sincs. Számomra a *Tragédiának* nem három, hanem négy főszereplője van. Hogy terjedelmében a negyedik szerep rövidebb, mint a másik három, az lényegtelen, hisz súlyában annál jelentősebb, azért is játszatom Sinkovitscal. Miről szól a *Tragédia*? Arról, hogy van két nagy erő, két nagy hatalom, két nagy szellem, s ezek viaskodnak egymással. Sokszor egészen gyermeketeg módon: ki tudta ezt hamarabb, ki volt hamarabb, ki az erősebb? Én vagyke az első vagy te? Még szó sincs az emberpárról, s már kitört kettejük között a viszály. Mindegyikük a maga igazát bizonyítandó használja fel a két nyomorult élőlényt, az emberpárt. De *összeütközésük* a mű két tartópillére, az elején és a végén. Hogy Lucifer jóságos néha? Hogyne lenne az, amikor az a célja, hogy magának szerezze meg az embert. A „másik” se hagyja, s végeredményében egyikük sem tudja megadni az embernek azt, amitől megtalálhatná várva várt boldogságát. A meccs persze valahol mégiscsak eldőlt, hisz a szövegből pontosan levezethető: az Úr egy jöttányival sem ad többet át a darab végén, „elért eredményül” az embernek, mint amiért Lucifer harcolt, lázadt, szembeszállt. Így a két nagy erő harcában az ember nem találja meg a boldogságát, csak labdázni vele, mert minden új kép úgy kezdődik, hogy igen nagy lendülettel, hívással, akarással neki-fog, aztán minden esetben megbukik. Valamennyi kép Ádám bukásával *végződik*. Nem tudok tehát arról beszélni, hogyan képelem el Lucifert, mert a nagy meccs egyik résztvevőjének tartom.

– *Sinkovits az Úr hangjaként mindjárt a játék elején megragad emberségével, természetességével, s a színházi előadások sokszor rossz élményű mikrofon géphangja után felrázóan friss atmoszférát teremt.*

– Elszántan arra törekedtem, hogy semmi se legyen „géphang”; nehogy triviálissá vagy földöntúlvá váljék.

– *Lucifer viszont mintha túl visszafogott lenne. Kicsit balga szójátékkal élve, Kohut Magda olykor tragikus mélységű Évájának s Ádám alakjában Mécs Károly férfiúi hősiességének és hősködésének hitelesebb ereje van, mint Lucifernek, aki „Erő és Hatalom”. Felvetnék egy példát. Mikor Lucifer a falanszter-*

képben mintegy megdermeszti Ádámot, mondván: „Álomkép, ne mozdulj! Érezd kezem-nek végzetes hatalmát” - nem hiszem el, hogy Ádám érzi, s nem tud mozdulni. Nem biztos, hogy csak azért nem, mert Lucifer hangja hűvös és nyugodt, hisz ha „végzetes” akarna lenni, az nyilvánvalóan illusztratív és nevetséges hatást tenne.

- Amit maga számon kér, az mégiscsak a XIX. századi színjátszás. Színházi példával válaszolok. Nem lehet eljátszani, hogy „király vagyok”; rossz színész az, aki királyként akar járkálni a színpadon. A többieknek kell eljátszani a viselkedésükkel, hogy ő a király.

- A színházban a jelenlevők jelenléte teremt szituációt, s a király a szituációtól király. De vajon egy hang játékban is lehet ekképp királyt teremteni?

- Ha azt hallom, „ne mozdulj”, s ezt csend követi, tudom, hogy emögött van valami. Erő. S éppen a beállt csend bizonyítja, hogy nagy erő.

- A végén Lucifer váratlanul felhagy jólfélt jópofaságával, és dühbe gurul.

- Mert elvesztette a játszmat. Azt hitte, ha megadja az embernek a gondolkodást, cserébe az majd úgy lép fel a másik nagy erővel szemben, hogy ezáltal neki biztosítsa a győzelmet. Holott szerintem épp a gondolkodás képessége az „ember tragédiája”.

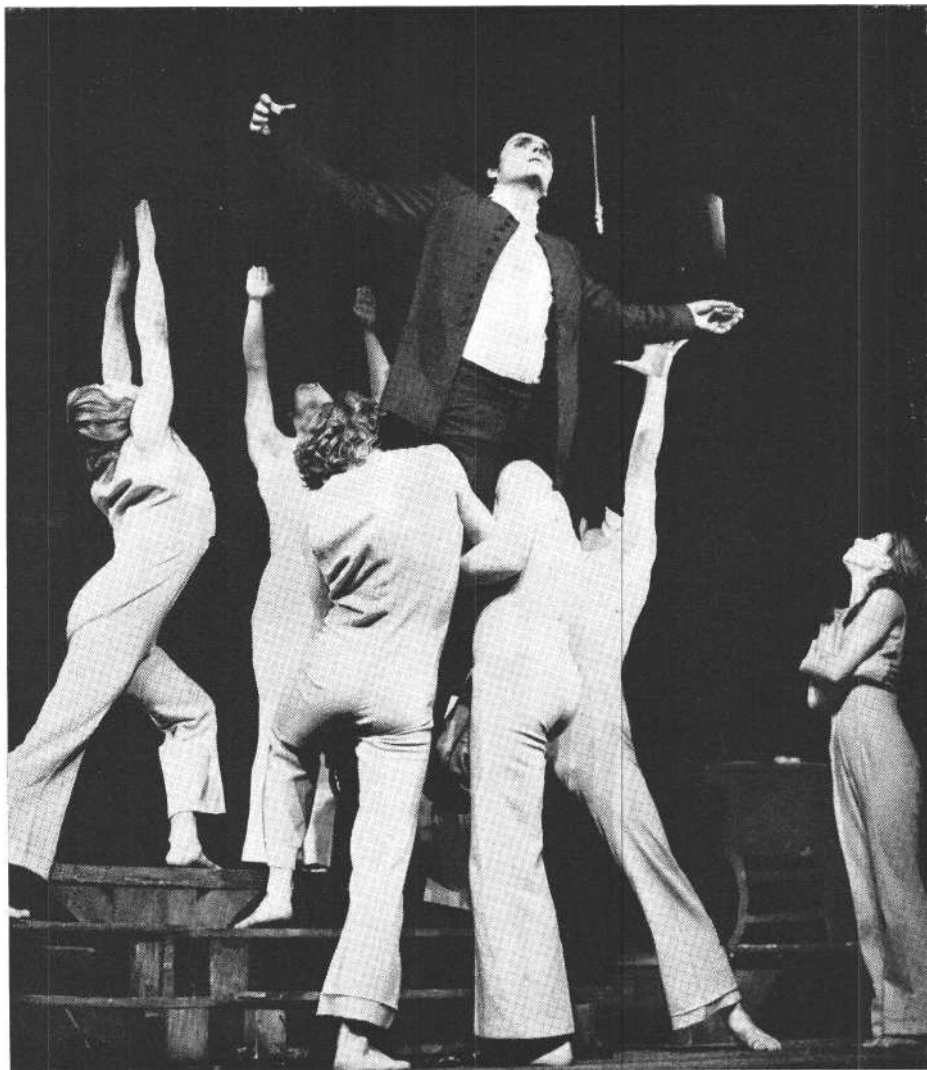
- Mi a célja Lucifernek az eszkimóképpel? Ez újra csak színházszempontú kérdés, mert hozzászoktunk, hogy ennek a képnek a látványa kelt elsősorban „iszonyatot”.

- Számomra az eszkimóképpel nem a megszokottat jelenti. Ádám és Éva minden képben találkoznak. Eleve együvé tartozásukat meg is beszéljük. Egyek. De az utolsó képben - valamikor az időben, talán már napjainkban - az emberek már nem ismerik meg egymást. Két ember, aki tizenégy képen át együtt volt, elmegy egymás mellett...

- A rádiófelvétel legatmoszferikusabb részei már hanganyaguknál fogva is, érthető módon, a tömegjelenetek. Az egyes történelmi képeket bevezető zenei motívumok jellegzetes hangulatot teremtettek az egyes képeknek, anélkül, hogy a „korzene” igényével akartak volna hatni.

- Nem a kort kellett jelezniök, hanem a drámát előrevinniök. A drámát viszont a nép viszi -- mint a történelemben is. A nép hangja emberi hang, s ezeket a jellegzetes hangokat vittem végig a történelmen.

Saad Katalin

Petőfi Sándor: Az apostol (Irodalmi Színpad). Oszter Sándor (Szilveszter) és a Dominó Együttes (MTI Fotó - Keleti Eva felv.)

Az Irodalmi Színpad jövőjéről

Beszélgetés Keres Emil igazgatóval

- Bizonyára nyomós okok készítették arra, hogy a Thália Színház gondjai mellett az Irodalmi Színpadéit is vállára vegye. Milyen elgondolások vezették erre a lépésre?

- Második műzsámnak, második műfajomnak érzem az irodalmi pódiumot. Mondhatnám úgy is, hogy összenöttem az irodalommal, otthon érzem magam az irodalmi életben, szinte személyes ez a kapcsolat. Így évek során át önkéntelenül is készültem erre a feladatra. A legdöntőbb azonban, hogy a jelenlegi igények egybeestek személyes elképzeléssel, vagyis azzal, hogy az Irodalmi Színpadot a magyar irodalom fórumává és az előadóművészet otthonává tegyük.

- Mielőtt ezeket az elképzeléseket kifejtjené, hadd kérdezzem meg: hogyan vélekedik az Irodalmi Színpad és a színházak viszonyáról általában?

Európai körutam során - a Szovjetunióban, Csehszlovákiában s a nyugati államokban is - többek között azt vizsgáltam, hogy van-e ott ilyenfajta tevékenység, és mennyiben kapcsolódik a színházakhoz. Igyekeztem tehát a hazai eredményekne a kontrollját megkeresni. Bár ez a téma külön fejezetet igényelne, annyit megállapíthatunk, hogy kifejezetten ilyen zsánerű színpad - amely állami támogatásban részesül - nincs, s ez már önmagában félmjelzi a hazai tevékenységet. Ugyanakkor tény, hogy a színházak mellett műfaji rangra lépett a drámán kívüli irodalom megszólaltatása. Tervünk, hogy a Színházi Intézettel karöltve olyan nemzetközi szimpoziumot rendezzünk, melynek alaptémája a műfaj támogatása, illetve hitelének megerősítése lenne. Magyarországon az előadóművészetnek rendkívül nagy hagyománya van, és ennek története ugyancsak feldolgozásra vár. Az Irodalmi Színpad megalakulása éppen ezért volt nagyon jelentős állomása a műfajnak, s a vállalkozás érdeme a szó szoros értelmében elévülhetetlen.

Versen és drámán kívül az irodalom minden más műfaj elsősorban olvasás-